

αντίφαση της κεφαλαιοκρατικής ανάπτυξης.

Η Ελλάδα με όλες τις ιδιομορφίες της, θα ακολουθήσει την πορεία της “αναπτυγμένης” Ευρώπης υπό δυσμενείς όρους, στα πλαίσια της Συνθήκης του Μάαστριχ. Πίσω λοιπόν στο ησιόδειο άροτρο; Η λύση δεν είναι βέβαια αυτή. Το ιστορικό στοίχημα της ανθρωπότητας σήμερα είναι αν θα μπορέσει να ελέγξει το κοινωνικό γίγνεσθαι, εντάσσοντας την επιστήμη και την τεχνολογία σε ένα τρόπο παραγωγής που θα υπηρετεί το κοινωνικό σύνολο. Εν τω μεταξύ ο αγώνας εναντίον των συνεπειών της κεφαλαιοκρατικής ανασυγκρότησης και ολοκλήρωσης θα πρέπει να είναι πανευρωπαϊκός και οριακά να αποκτήσει παγκόσμιες διαστάσεις. Η διεξοδος δεν βρίσκεται στις “Εθνικές” στρατηγικές, όπως δεν βρίσκεται ούτε στις αυταπάτες για φιλολαϊκά μέτρα που δεν υλοποιούνται ή που εκμηδενίζονται στην πορεία. Η διεξοδος βρίσκεται στην ρήξη με τον καπιταλισμό. Και όσο μακρινή και αν είναι μια τέτοια προοπτική σήμερα, άλλο τόσο είναι επίκαιρη και αναγκαία.

Δημήτρη Α. Τραυλού - Τζανετάτου: Η 4ήμερη εβδομαδιαία εργασία. Αλληλεγγύη της κρίσης ή κρίση της αλληλεγγύης;

Πριν από 146 χρόνια οι K. Marx και F. Engels είχαν χαιρετίσει ένθερμα την καθιέρωση της 10ωρης εργασίας στην Αγγλία. Η πολυτάραχη ιστορική διαδρομή του εργατικού-συνδικαλιστικού κινήματος και ή όλη εξελικτική πορεία του εργατικού δικαίου των καπιταλιστικών χωρών είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με το αίτημα για μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς βεβαίως ταυτόχρονη μείωση του μισθού. Η χειραφεσιακή δυναμική του μέτρου αυτού έγκειται βασικά στην απελευθέρωση κρίσιμου για την αναβάθμιση και τον εξανθρωπισμό των όρων εργασίας και ζωής των εργαζομένων χρόνου από τα δεσμά της αλλοτριώσης και του καταναγκασμού.

Σήμερα η επεκτεινόμενη και γενικευόμενη εισαγωγή της μικροηλεκτρονικής τεχνολογίας στην παραγωγική διαδικασία προσδίδει στο μέτρο αυτό καινούριο ειδικό βάρος, καθώς διανοίγονται ευρύτατοι ορίζοντες αξιοποίησής του για την καταπολέμηση της ανεργίας. (Βλ. Δ. Τραυλού-Τζανετάτου “Εργατικό Δίκαιο και Πολιτική, 1986 σ. 265 επ.). Εντελώς πρόσφατα η σχετική συζήτηση αναζωπυρώθηκε, καθώς με πρωτοβουλία ορισμένων εργοδοτών και κυβερνήσεων τέθηκε επί τάπητος η εβδομάδα των 4 εργοσιμων ημερών. Οι σχετικές προτά-

σεις, διαφοροποιούνται ωστόσο σημαντικά από τις αντίστοιχες συνδικαλιστικές διεκδικήσεις και την κρατούσα εργασιακή πρακτική, αφού συνοδεύονται από τον όρο μείωσης του μισθού. Στοχεύουν δε στην αποτροπή “αναπόφευκτων” διαφορετικά απολύσεων και, μέσω της μείωσης του κόστους εργασίας και της επανάκτησης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων, στην υπέρβαση της κρίσης απασχόλησης. Η κεντρική ιδέα του μέτρου αυτού, λόγω της σημασίας που του αποδίδεται, φαίνεται ότι έχει βρει απήχηση στο κείμενο προτάσεων της “Λευκής Βίβλου” για την ανάπτυξη και την απασχόληση, που θα υποβληθεί για έγκριση στη Σύνοδο Κορυφής των 12 στις Βρυξέλλες (10-11 Δεκεμβρίου).

Η “περίφημη” εβδομάδα των 4 ημερών ως άμεσα υλοποιήσιμη προοπτική έδωσε την εντύπωση “κεραυνού εν αιθρία”, καθώς ακόμη δεν έχουν κοπάσει ο σάλος, ο ενθουσιασμός, η αμηχανία ή η δαιμονοποίηση που προκάλεσε. Τούτο δε, καθώς το μέτρο ούτε πρωτότυπο ή επαναστατικό είναι ούτε, πολύ περισσότερο, πανάκεια αποτελεί. Απλώς η αποσύνδεση της μείωσης του χρόνου εργασίας από το “παραδοσιακό”, αλλά συχνότατα κρίσιμο, συμπληρωματικό στοιχείο της διατήρησης αμεταβλήτου του ύψους του μισθού το καθιστά μια μορφή μερικής απασχόλησης. Πρόκειται για μια ακόμη μέθοδο ελαστικοποίησης της εργατικής πολιτικής δύναμης στο πλαίσιο της ευρύτερης αποσταθεροποίησης και απορύθμισης των “κανονικών σχέσεων εργασίας” πολιτικής που τα τελευταία χρόνια έχει αναδειχθεί ως ενδημικό φαινόμενο κρίσης του εργατικού δικαίου και του “κοινωνικού κράτους”. (Βλ. Τραυλού-Τζανειάτου, Το Εργατικό δίκαιο σε κρίσιμη καμπή, 1990, σ. 16 επ., 105 επ.). Η μεγαλοποίηση του προβλήματος, θετικά κυρίως αλλά και αρνητικά, αποτελεί μάλλον υπερβολή, καθώς το εργατικό δίκαιο διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών προβλέπει ανάλογους μηχανισμούς (πχ. ομαδικές τροποποιητικές καταγγελίες- Γερμανία, συμβάσεις αλληλεγγύης - Ιταλία, Γαλλία).

Εντούτοις δεν πρέπει να περάσει απαρατήρητη η έλλειψη κοινής στρατηγικής αντιμετώπισης του από τα συνδικάτα και τα κόμματα της αριστεράς, με υπερισχύουσα μάλλον την τάση, έστω κριτικής, αποδοχής του (πρβλ. ΠΡΙΝ, 7-11-93, σ.5). Η ποικιλία των αντιδράσεων αντανάκλα βεβαίως μέχρις ένα βαθμό τις υποκείμενες διαφορετικές κοινωνικοπολιτικές προσεγγίσεις του “πολύχρωμου” και πολυδιασπασμένου χώρου της αριστεράς. Εντούτοις δύσκολα μπορεί να αποκρύψει τη βαθειά κρίση του κόσμου της εργασίας που στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν φαίνεται ικανός να αντιτάξει και να διεκδικήσει αποτελεσματικά εναλλακτικές προτάσεις.

Ανεξάρτητα πάντως από τις επιμέρους θεωρήσεις και αξιολογήσεις του επίμαχου μέτρου δύσκολα μπορεί να παραβλέψει κανείς το πολιτικό και κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον που το εξέθρεψε και το επιβάλλει. Έτσι η παρατεταμένη υποβάθμιση της αμοιβής εργασίας και η προϊούσα συρρίκνωση του “κοινωνικού κράτους”, ως νομοτελειακές συνέπειες της οικονομικής κρίσης, αλλά και αναγκαίοι οργανωτικοί όροι εξόδου από αυτή καθιστούν την αύξηση του “ελεύ-

θερου χρόνου” ένα εξαναγκαστικό *privilegium odiosum* αν όχι πρόκληση και χλεύη: Τούτο ισχύει, ιδίως σε χώρες, όπως πρωτίστως η Ελλάδα, όπου η αμοιβή εργασίας, όπου συχνά και μόλις μετά βίας διασφαλίζει το “όριο της φτώχειας”, η δε απόκτηση στοιχειωδών κοινωνικών αγαθών (πχ. παιδεία, υγεία, συγκοινωνία, κ.λπ) εξαρτώνται σχεδόν αποκλειστικά από το βαλάντιο του εργαζόμενου.

Από την άλλη πλευρά τόσο το πρόβλημα, τόσο οι γενεσιουργοί του λόγοι, όσο και το πλαίσιο αναφοράς του αποτελούν αμείλικτα δεδομένα, έτσι ώστε κάθε προσπάθεια προσπάθειάς του χωρίς τεκμηριωμένη αντιπαράθεση όχι μόνο αποτελεί σπρουθοκαμηλισμό αλλά, πολύ περισσότερο, περικλείει τον σοβαρό κίνδυνο - λόγω των αναμφισβήτητων, ενδογενών και εξωγενών, υποκειμενικών και αντικειμενικών δυσχερειών του εργατικού πολιτικού και συνδικαλιστικού κινήματος - να επιβληθεί αμαχητί η σκληρότερη δυνατή εκδοχή του, χωρίς την παραμικρή πρόβλεψη οποιασδήποτε ασφαλιστικής δικλείδας σχετικής, τόσο με το μέτρο, όσο και με τις δυσμενείς του επιπτώσεις. Πάντως και εφόσον καθίσταται αδύνατη η αποτροπή του, ως στοιχειώδεις και ανυποχώρητοι όροι - διεκδικήσεις της εργατικής πλευράς πρέπει να διασφαλισθούν, α) η συμμετοχή των συνδικάτων στη συζήτηση, σχεδίαση και υλοποίηση του μέτρου, που πρέπει να χαρακτηρίζεται από αναλογικότητα, προσωρινότητα και “ευελιξία” καθώς και στη δυνατή απορρόφηση των δυσμενών επιπτώσεων του, β) η διαφύλαξη της φερεγγυότητας και της τελολογίας των συλλογικών συμβάσεων εργασίας ως μηχανισμών προστασίας των κατωπάτων μισθολογικών ορίων.

Το κρίσιμο εντούτοις ερώτημα που γεννιέται με αφορμή το παραπάνω μέτρο είναι, αν και κατά πόσο η 4ήμερη εργασία ως μορφή ελαστικοποίησης των σχέσεων εργασίας εντάσσεται λειτουργικά σε μια πολιτική απασχόλησης “έκτακτης ανάγκης”, αποτελεί δηλ. μέτρο προσωρινό συγκυριακού χαρακτήρα (εργατικό δίκαιο της κρίσης) ή αν, πολύ περισσότερο, συγκροτεί μια βασική, λιγότερο ή περισσότερο, σταθερή συνιστώσα μιας στρατηγικής αναδιάρθρωσης, δηλ. κατά κυριολεξία αποδιάρθρωσης, του ισχύοντος συστήματος θεσμικής οργάνωσης της εργατικής δύναμης (κρίση του εργατικού δικαίου). Στην τελευταία περίπτωση όλες οι γνωστές και εφαρμοζόμενες σήμερα αποκλίσεις από το πρότυπο της “κανονικής σχέσης εργασίας”, που βασικά συμπυκνώνει και κρυσταλλώνει το σύγχρονο προστατευτικό εργατικό δίκαιο, μετατρέπονται σε κανόνα, αναγόμενες έτσι σε λειτουργικές-τελολογικές σταθερές ενός “νέου”, ευέλικτου, ευπροσάρμοστου και “κινητικού” συστήματος.

Ενδιαφέρουσες και ίσως αποκαλυπτικές για την εσώτερη δυναμική των ευρωπαϊκών ζυμώσεων είναι οι, ραγδαία αναπτυσσόμενες, τάσεις στις ΗΠΑ, όπου οι “εργαζόμενοι μιας χρήσης” και η “διαρκής κοινωνική ανασφάλεια” φαίνεται να εξελίσσονται σε βασικά χαρακτηριστικά ενός νέου τύπου εργασιακών σχέσεων. Βεβαίως το ευρωπαϊκό πρότυπο των εργασιακών σχέσεων διαφέρει σημαντικά τόσο από το αμερικανικό όσο και κυρίως από το ιαπωνικό. Ωστόσο ο σκληρός ανταγωνισμός στην παγκόσμια αγορά σε συνθήκες βαθιάς διαρθρωτι-

κής κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος, συνεπάγεται αναπόδραστα αλληλοπροσεγγίσεις και αλληλεπιδράσεις, με αποτέλεσμα την ανάδειξη κοινών βασικών δυναμικών.

Η αρχή της “νέας” αλληλεγγύης μεταξύ απασχολουμένων και ανέργων για τη στήριξη των μέτρων ανακατανομής των διαθέσιμων κενών θέσεων εργασίας και εισοδημάτων για την αντιμετώπιση της ανεργίας, φαίνεται τελικά ικανή να αποτελέσει (πρβλ. ΠΡΙΝ, οπ.) ένα κοινό ιδεολογικό σημείο αναφοράς των τριών συστημάτων. Και ναι μεν η σχέση απασχολουμένων-ανέργων διαπνέεται από το στοιχείο της αλληλεγγύης. Ωστόσο η κορυφαία έκφραση της αλληλεγγύης είναι “εξωστρεφής” και αφορά τη διεκδίκηση των εργασιακών συμφερόντων από τον εργοδότη και το κράτος. Αυτή η “εξωτερική αλληλεγγύη”, εκφραζόμενη μέσω των συνδικάτων, απετέλεσε και αποτελεί το βασικό μοχλό της κοινωνικής προόδου και εξέλιξης του εργατικού δικαίου. Το διπολικό ανταγωνιστικό μοντέλο της εργασιακής σχέσης που συγκροτεί το “σκληρό πυρήνα” του σύγχρονου εργατικού δικαίου, διαγράφει το πλαίσιο και προσδιορίζει δεσμευτικά το περιεχόμενο της αλληλεγγύης. Η τεχνητή απόσπαση των ανέργων από την εργατική πλευρά και η εμφάνιση τους ως οιονεί τρίτου πόλου (πρβλ. Daubler, Das Arbeitsrecht 2, s. 336 επ.) ανταγωνιστικού προς αυτή και αντικειμενικά συμπλέουσα με το εργοδοτικό συμφέρον αλλοιώνει το χαρακτήρα της σχέσης εξαρτημένης εργασίας και υπονομεύει σοβαρά τη βασική συνιστώσα της αλληλεγγύης, τη συνδικαλιστική δράση.

Αν η τελολογική αυτή διαστροφή ή, καλλίτερα, αντιστροφή, της κεντρικής αρχής της αλληλεγγύης σηματοδοτεί στον ιδεολογικό ορίζοντα τη βαθύτερη αξιολογική ουσία της “νέας εργασιακής τάξης”, τότε φαίνεται να έχει αρχίσει η αντιστροφή πορεία προς την προϊστορία του εργατικού δικαίου.

Γιώργος Τριμπέρης: Α.Ε.Ι - 1993

Η τοποθέτηση ενός πανεπιστημιακού στη θέση του Υπουργού Παιδείας, με την νέα(;) είσοδο του ΠΑΣΟΚ στο τραίνο της διακυβέρνησης της χώρας, τάραξε έστω και για λίγο τα λιμνάζονα νερά της πανεπιστημιακής κοινότητας. Ο κ. Δ. Φατούρος είναι γνώστης, εκ των έσω, των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η Παιδεία και ειδικότερα η Ανωτάτη. Η προσωπική του άποψη θα καθορίσει, και σε ποιό βαθμό, την κυβερνητική πολιτική στα θέματα Παιδείας; Το ΠΑΣΟΚ θα συνεχίσει την συντηρητική αναδίπλωση που επιχειρήθηκε με την “mea culpa” αυτοκριτική- παραίτηση στελεχών του που συνέβαλαν στη διαμόρφωση του περι-

---

Ο Γιώργος Τριμπέρης είναι Επίκουρος Καθηγητής στο Φυσικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Αθηνών